

DESETNICE IN DESETNIKI V SIMČIČEVEM ROMANU *POSLEDNJI DESETI BRATJE*

JOŽICA ČEH STEGER

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija, jozica.cch@um.si

Sinopsis Prispevek se osredinja na mit o desetništvu in njegovo vlogo v romanu *Poslednji deseti bratje* (2012) Zorka Simčiča. Mit o desetem bratu je v tem romanu umeščen v zgodovinski kontekst slovenske politične oz. ideološke emigracije po drugi svetovni vojni. Slovenski politični izseljenci so predstavljeni kot novodobni deseti bratje, obsojeni na bivanje v izgnanstvu. Fragmentarne zgodbe v romanu utrjujejo desetništvo kot kolektivni simbol slovenske poveljne politične emigracije. Delovanje mita iz preteklosti v sedanjost je osvetljeno z vložno povestjo *Desetnica Marjetica*. Roman razpira tudi refleksijo o vlogi nacionalnih mitov in smislu novodobnega desetništva.

Ključne besede:

nacionalni mit,
slovenska
emigrantska
književnost,
deseti brat,
desetnica,
Zorko Simčič

“DESETNICE” AND “DESETNIKI” (TENTH CHILDREN) IN SIMČIČ’S NOVEL *POSLEDNJI DESETI BRATJE*

JOŽICA ČEH STEGER

University of Maribor, Faculty of Arts, Maribor, Slovenia, jozica.ceh@um.si

Abstract The present paper focuses on the myth of the Slovenian tenth-child tradition and its role in the novel *Poslednji deseti bratje* (*The Last of the Tenth Brothers*) (2012) by Zorko Simčič. The myth of the tenth brother is, in this novel, placed in the historical context of Slovenian political or ideological emigration after World War II. Slovenian political emigrants are presented as modern tenth brothers doomed to remain in exile. The fragmentary stories in the novel reinforce the tenth child tradition as a collective symbol of the Slovenian post-war political emigration. The functioning of the myth from the past is, in the present, reflected in the interior story *Desetnica Marjetica* (*Corporal Marjetica*). Additionally, the novel highlights the role of national myths and the point of the modern tenth child tradition.

Keywords:

National myth,
Slovenian
Emigrant
literature,
tenth brother,
tenth child being a
girl,
Zorko Simčič

1 Uvod¹

Pisatelj, dramatik, esejist in publicist Zorko Simčič (1921) ima v slovenski literarni zgodovini mesto najvidnejšega pisatelja slovenske povojne politične emigracije. Begunstvo ga je spremljalo že od mladih nog. Kot sin primorskih beguncev, rojen v Mariboru, je v štajerski prestolnici prebival do svojega 19. leta. V letih pred 2. svetovno vojno je v Mariboru obiskoval ljudsko šolo, nižjo klasično gimnazijo in učiteljsišče. V spominu je ohranil bogat kulturni utrip in duhovno širino mesta, ki so mu jo dajali narodno mešani prebivalci, med katerimi so bili številni primorski begunci, češki tekstilci, bosanski slaščičarji, srbski vojaki, ruski emigranti, ostanki nemških Avstrijcev, propadajoče plemstvo idr. Ko so Nemci 6. aprila 1941 napadli Jugoslavijo, se je pridružil prostovoljcem v jugoslovanski armadi, v Zagrebu dočakal kapitulacijo Jugoslavije in nato pobegnil v Ljubljano. Za sabo ima tudi taboriščno izkušnjo v Gonarsu, od koder se je vrnil zelo bolan. V Ljubljani je bil nekaj časa osebni tajnik Narteja Velikonje pri Socialni in Zimski pomoči. Med vojno mu je Finžgar izdal prvi roman *Prebujenje*. Ob koncu druge svetovne vojne je pobegnil v Celovec, kjer je deloval kot tolmač pri 6. britanski armadi, ki je zasedla Koroško. Po nekaj mesecih je prekoračil italijansko mejo in prek Padove prišel v Rim, nato se je preselil v Trst, kjer je dobil delo pri slovenskem Radiu. Po nekajletnem bivanju v Rimu in Trstu je emigriral v Buenos Aires, kjer se je preživljal z različnim, tudi sezonskim delom, urejal revijo *Meddobja* in postal organizator kulturnega življenja pri Slovenski kulturni akciji. V domovino se je vrnil leta 1994, po osamosvojitvi in demokratizaciji Slovenije. Od leta 2006 je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Simčičeva literarna dela, pogosto prepletena z avtobiografsko izkušnjo izseljenca, se osredinjajo ob travmatski problematiki slovenskega političnega oziroma ideološkega izseljenstva po drugi svetovni vojni. O lastni begunski izkušnji in bivanjski razdvojenosti med Argentino in Slovenijo Simčič pripoveduje skozi ljubezensko zgodbu že v modernističnem romanu *Človek na obeh straneh stene*.² V njegovem obsežnem in raznovrstnem literarnem opusu zavzema posebno mesto kolektivni roman o usodi dela slovenske povojne emigracije *Poslednji deseti bratje* (2012). Okrog 700 strani obsegajoč roman je nastajal več desetletij, o čemer pričajo

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovensčine*, vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Nastal je leta 1955 v Buenos Airesu, a je v Sloveniji izšel šele leta 1991. Leta 1994 je zanj prejel nagrado Prešernovega sklada. Za svoje življenjsko delo je leta 2013 prejel tudi Prešernovo nagrado.

mdr. Simčičeva pisma Stanku Majcnu, katerih odlomki so natisnjeni tudi na koncu romana. Simčič je ta roman pisal po kavarnah, nekaj poglavij celo na ladji in zapiske končal okrog leta 1970.³ Potem je besedilo za več desetletij odložil in za tisk dokončno pripravil šele leta 2011.

Roman *Poslednji deseti bratje* predstavlja vrhunec Simčičevega pisateljstva, je njegovo življenjsko delo in literarni spomenik povojni ideološki emigraciji. Če je pisatelj v romanu *Človek na obeh straneh stene* tematiziral predvsem osebno izkušnjo bivanjske razdvojenosti med Argentino in Slovenijo, se njegova avtobiografska izkušnja v romanu *Poslednji deseti bratje* (2012) razbira le kot ena od variant fragmentarnih pripovedi, ki se iztekajo v sporočilo o kolektivni usodi slovenskih političnih izseljencev ob koncu druge svetovne vojne. V romanu s polifono strukturo in premišljeno pripovedno strategijo se prepletajo različne zgodbe, sedanost protagonistov naplavljajo spomini iz preteklosti, obenem se zgodovinsko videnje novodobnih desetnikov in desetnic povezuje s starodavnim mitom o desetništvu. Nosilci izseljenskih usod so ljudje različnih starosti, poklicev in značajev. Enaindvajset povojnih ideoloških izseljencev bega po svetu, razseljeni so po tujih mestih in vaseh, po vseh celinah in kontinentih. Med njimi so cestar na jugu Čila, direktor severnoameriškega podjetja, študentka v argentinskem mestu La Plata, misijonar na Japonskem, duhovnik v Torontu, pevovodja v Avstraliji, zgodovinar v Rimu, rektor univerze v Montevideu, inženir v Braziliji, delavec na bencinski črpalki na Bavarskem, profesor zemljepisa v Čikagu in zdravnik v Parizu. Povezovalno vlogo opravlja avtobiografsko zasnovana zgodba o emigrantskem pisatelju, ki se pet let po koncu druge svetovne vojne znajde v Trstu. Ko prejme dokumente za izselitev v Južno Afriko, jih uniči spričo uradnikove izjave, da so belopoliti ljudje v Južni Afriki dobrodošli zaradi osvežitve njihove krvi. Iz Trsta emigrira v Argentino. Na prošnjo urednika slovenske založbe napiše povest o desetnici Marjetici za mlade rojake po svetu. V Buenos Airesu konec tedna v pristaniški kavarni v hudi časovni stiski opravlja še zadnje korekture omenjene povesti. Med branjem ga preplavljajo spomini na rojake po svetu, iz katerih se v romanu sestavljajo zgodbe in izrisujejo življenjske preizkušnje 21 rojakov, emigrantov, desetih bratov, tavajočih po vsem svetu. Tako zgodbe kot številne digresije v reflektivnost razprejo usodo sodobnega desetništva, dodatno pa jo osvetluje in povezuje z nadčasovno, mitično podobo desetništva tudi vložna povest o desetnici Marjetici. Avtor povesti o desetnici Marjetici ima že dalj

---

³ Ko si je tega leta za svojo tretjo pot po Evropi izbral Dansko, je iz Vedbaeka dne 9. 9. 1970 poročal Stanku Majcnu, da že prepisuje »svoje Desete brate, nekak kolektiven roman o enem delu emigracije v svet« (Simčič 2012: 719).

časa težave s srcem in med nočnim branjem korektur doživi napade slabosti. Po opravljenih korekturah se vrne v svojo podstrešno sobico in umre.

2 Nacionalni miti

Nacionalni mit je pripoved ali skupina pripovedi, iz katere se razvije predstava o značaju in vlogi nacije. Vsaka nacija poseduje lastne mite, simbole, tradicijo in vrednote (Smith 1999: 123). Miti povezujejo preteklost s sedanostjo in pomembno, morda tudi usodno določajo našo prihodnost. Po A. D. Smithu (1999: 15) so mitsko-simbolni kompleksi, ki nastanejo v določenih skupnostih, nujen pogoj za nastanek nacije. Ključna vloga pri konstituiranju slovenskega naroda v 19. stoletju sta imela jezik in kultura.⁴ Glavni delež so tedaj opravili narodno zavedni pisatelji, ki so pisali v slovenščini (Jezernik 2013: 8–9). Za potrebe narodne prebuje so posegali po folklornih junakih ali ustvarili umetne literarne junake z mitološkimi usedlinami, ki so postali pomembno izhodišče za potrjevanje narodovih korenin v daljni preteklosti, za refleksijo narodnega položaja, njegove usode, želje po osvoboditvi izpod tujih vladarjev in oblasti (Simoniti 2003: 315–16). V slovenski kulturi zavzemajo nekateri folklorni⁵ in književni liki mesto temeljnih gradnikov slovenskega naroda in so ključni nosilci slovenskega kulturnega spomina. Med njimi so kralj Matjaž, Peter Klepec, Lepa Vida, deseti brat, desetnica, Martin Krpan, Črtomir, hlapec Jernej, Martin Kačur idr. Ti liki so sčasoma dobili vlogo nacionalnih simbolov. V njih se je izkristaliziralo duhovno bistvo Slovencev, iz njih razbiramo značajске lastnosti naroda kakor tudi naš odnos do tujega, tujcev, tujine, tuje oblasti ipd. (Simoniti 2003: 315–16). Kolektivni simboli se v različnih aktualizacijah skozi čas tudi spreminjajo in prilagajajo novim kontekstom.

2.1 Aktualizacija nacionalni mitov v Simčičevih delih

Zorko Simčič je v svojih literarnih delih aktualiziral različne folklorne junake, ki so s svojo ponovljivo, nadčasovno, arhetipsko vsebino in literarnimi predelavami dobili razsežnost mita.

---

⁴ Mitja Velikonja piše, da smo se Slovenci konstituirali kot kulturni narod zaradi uspešnega mitiziranja kulturne zgodovine naroda in ne zaradi kulture kot razlikovalne lastnosti našega naroda (Velikonja 1996: 172).

⁵ Ljudska pesem dobi razsežnosti mita in pomen v kulturi naroda, ko s svojo vsebino ustreza narodu v določeni situaciji in dobi svoje mesto v književnosti. Narod lahko tolaži, ga opogumlja, mu vliva upanje, opisuje njegov ujetost v zgodovini ipd. (Kumer 2002).

Najizraziteje se je posvetil dvema: mitu o Lepi Vidi in desetem bratu, desetniku oziroma desetnici. Mit o desetem bratu je umestil v kontekst slovenske politične oz. ideološke emigracije, bivanjske razdvojenosti emigrantov in njihovega odnosa do slovenstva ter povezal z religiozno mislijo o zadoščevanju za grehe.

Številna literarna dela, v katera je vgrajen mit o Lepi Vidi na način predstavitve, predelave, dopolnjevanja ali razgrajevanja, pričajo o posebnem pomenu tega mita za slovensko narodno identiteto. V njem so »skrite določene poteze, ravnanja in usodni obrati, značilni za slovenski narod in njegovo 'kolektivno dušo'« (Poniž 2006: 10). V Simčičevi povesti za otroke *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide* npr. Lepa Vida na španskem dvoru ni več samo dojilja kot v ljudski pesmi, ampak tudi spoštovana svetovalka in prijateljica španske kraljice. Vendar na španskem dvoru ni srečna, v sebi nosi nepremostljivo domotožje, zato se vrne domov, kjer si ustvari družino, skrbi za obstoj slovenskega naroda in goji odprte medkulturne slovensko-španske stike.

Motiv Lepe Vide je Simčič povezal s slovensko emigracijo že v psihološki noveli *Črni tekač*, ki je bila objavljena v *Zborniku Svobodne Slovenije* leta 1950 in se pri tem oprl na Debeljakovo pesem *Lepa Vida* (Simčič 2019: 308). V noveli *Črni tekač* se pripovedovalec vživlja v tragiko študenta, ki ni bil zločinec, a se ne more izviti iz očitkov vesti. Doma je bil iz tolminskih hribov, v navdušenju za narod je šel v hribe in tam doživel nekaj groznega. Bil je priča zahrbtnemu umoru moža s šestimi otroki, potem je moral bežati. Nekdanji študent je postal emigrant, v emigraciji se preživlja kot strugar in rezbar v neki lesarski delavnici. Neizbežni asimilaciji se upira na svojevrsten način, tj. z izdelovanjem in samotnim igranjem slovenskega šaha. V tujini si je izrezljal figure slovenskega šaha: beli kralj je kralj Matjaž, bela kraljica je Alenčica, bela tekača sta deseti brat in desetnica, konj je belec kralja Matjaža, beli kmetje so zadnji uporniki, ki spijo v kočevskih gozdovih, po kraških jamah. Vsi so beli okostnjaki, le zadaj na tilniku ima vsak črno luknjico. Martin Krpan je trdnjava, na trdnjavah so tržaški, goriški, celovski in mariborski grb, črni kralj je Matija Gubec, tekač je rokovnjač, kraljica je Lepa Vida, črnim kmetom, tolminskim upornikom, visijo od zapestij do tal verige. Ko emigrant prestavlja figure po šahovnici, pred njim zaživijo travmatični spomini iz preteklosti. V sredini šahovnice si stojijo nasproti beli in črni kmetje, mrtvi gleda mrtvega v oči. Okrog njega, črnega tekača, so črni kmetje in ga ne pustijo iz obroča, ne more naprej in ne nazaj. Prikazuje se mu »bela sloka postava s črno luknjico v tilniku« (Simčič 2006: 27). Vse te figure mu govorijo v

prisilni emigraciji, oglašja se mu Debeljakova pesem o Lepi Vidi, ki evocira bratomorno vojno in simbolizira usodo slovenske emigracije:

Lepa Vida je pri morju stala ...
pesmi pela ... brat v vodo jo pahne –
zamorska ladja mimo pripeljala ...

V vetru jok zapuščenega otročiča ...
Lepa Vida gre na tuje
dojit španskega kraljiča ... (Simčič 2006: 21–22)

Ob Lepi Vidi se vse spremeni, bela in črna polja postanejo peneči se morski valovi. Lepa Vida stoji na obali, bela trdnjava onkraj morja bo njen grad. Beli in črni konji naenkrat postanejo morski konjički. Kraljica gre preko valov, grad onkraj morja ji je vse bliže, tekač v podobi desetnice jo spremlja. Lepa Vida obstoji, les udarja ob les, nekdo omahne v morje: »Toda Lepa Vida jadra počasi proti drugemu bregu. Žrtvovali so jo ...« (Simčič 2006: 27)

Ob travmatičnih spominih se izdelovalec figur ves trese. Hoče se osvoboditi preteklosti in vrže črnega tekača skozi okno. A zjutraj mu ga je nekdo vrnil. Preteklosti se torej ni mogoče otresti. Novela *Črni tekač* dobro osvetli Simčičevo zanimanje za nacionalne mite in simbole. Simčič je zamisel o slovenskem šahu nameraval tudi uresničiti in je s tem v zvezi pisal kiparju Francetu Goršetu, da bi po vzoru nacionalnih šahov drugih narodov izdelal slovenski šah: »Vzel naj bi figure iz naše zgodovinske preteklosti in naše književnosti: kralja Matjaža in Alenčico, kot tekača Lepo Vido in desetega brata, Iztokovega konjiča in Krpanovo kobilico, trdnjave z grbi Maribora, Celovca, Gorice in Trsta.« (Pibernik in Simčič 2019: 308) Do uresničitve te ideje ni prišlo, napisal pa je kratek scenarij o slovenskem šahu.

2.1.1 Simčič o nevarnosti nacionalnih mitov

V posameznih mitih, še zlasti v mitu o Lepi Vidi, se je skozi stoletja zgostilo duhovno bistvo slovenstva, o čemer pišeta denimo Jože Pogačnik v monografiji *Lepa Vida ali boja za rožo čudotvorno*, ki prinaša interpretacije čez štirideset literarnih del z lepovidinskim motivom, in Denis Poniž ob interpretaciji Cankarjeve *Lepa Vide*

(2006). Simčič se strinja, da se v mitih,⁶ kot sta Lepa Vida in deseti brat, razkriva jedro slovenstva, a se obenem sprašuje o nevarnosti teh mitov za Slovence. Pridružuje se namreč tistim, ki menijo, da se moramo Slovenci značajsko spremeniti.⁷ V *Dobojenih stopinjah* razvije misel, da bi bilo za spremembo narodnega značaja potrebno mite⁸ odpraviti ali vsaj nevtralizirati (Pibernik in Simčič 2019: 344). Pri tem ima v mislih predvsem mit o Lepi Vidi in mit o desetništvu. V lepovidinskih zgodbah o večnosti hrepenenja, o nemiru človeškega srca, ki žene človeka po svetu, vidi Simčič nevarnost za obstoj slovenstva. Po Simčiču pripovedujejo te zgodbe o ne biti, o biti nekaj drugega, kot v resnici smo, in sporočajo, da bežimo pred sabo in pred realnostjo, kar ima lahko hude posledice za narod:

Poznamo zgodbe o večnosti človeškega hrepenenja in nemira človeškega srca, ki v želji po sreči ljudi žene po svetu, nekje v ozadju pa tudi v želji po nekakšnem umiku, begu pred samim sabo, pred stvarnostjo. Zaradi bega pred realnostjo je danes v naših intelektualnih krogih prisotna politična naivnost, ki lahko prinese – kakor vemo iz lastne tragične polpretekle izkušnje – strahotne posledice. Prihaja tudi skoraj do prezira realnosti. (Pibernik in Simčič 2019: 344)

Z mitom o Lepi Vidi je Simčič po svoje obračunal v povesti *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide*. Lepa Vida je v tej povesti na začetku mlada, lepa mati, ki jo je podobno kot druge odneslo v tujino, vendar tam občuti silno domotožje. Simčičeva Lepa Vida je podoba slovenskega odhajanja na tuje, neskončnega hrepenenja in žalosti. Vendar ni samo to. Iz tujine se vrne domov in tam zaživi srečno s tem, kar ima. Je za zmeraj ozdravljena hrepenenja in bega od doma? Morda pa je Simčičeva Lepa Vida, potem ko je doma rodila hčerki in tri fante, le poskrbela za to, da se bo mit o Lepi Vidi lahko nadaljeval.

Tudi motiv o desetem bratu prihaja v literaturo iz folklorne mitologije in je v slovenski književnosti različno preoblikovan, npr. že v Jurčičevem romanu *Deseti brat* (1866). Ko je Simčič v romanu *Poslednji deseti bratje* poganski mit o desetništvu umestil v kontekst usode slovenskih povojnih ideoloških emigrantov, ga je prepredel z

⁶ Uporniku tako odgovarja: »So miti, ki smo si jih izmislili, in so miti, ki jih je nekoč nekdo kot neusahljivo drevo zasadil med zakone zgodovine. So miti, ki so odporni stoletja, tisočletja, in torej ne more biti dvoma, da se v njih skriva nekaj, o čemer se je smiselno vsaj vprašati. (Simčič 2012: 380)

⁷ O potrebi po prevzgoji narodnega značaja piše npr. Vladimir Bartol v noveli *Zadnji večer*.

⁸ Prim.: »In če smo ljudje ustvarili mite, kdo pravi, da jih ne bi mogli nevtralizirati, če že ne uničiti, ko je vendar jasno, da mit ohranja »slovensko psihofizično osnovo« še naprej. Saj se da celo značaj naroda sčasoma spremeniti.« (Simčič 2019: 344)

religioznim razmišljanjem o zadoščevanju⁹ za grehe. V *Dobojenih stopinjah* razlaga svoje desete brate kot predstavnike »žrtvovane generacije« in jih poveže s krščansko idejo zadoščevanja: »V primeru *Poslednjih desetih bratov* ne gre za pravičnike, gre pa za ljudi, nekakšne predstavnike 'žrtvovane generacije'. Treba je zadoščevati za svoje in drugih pregrehe.« (Pibernik in Simčič 2019: 341)

V romanu *Poslednji deseti bratje* se diskurz o nevarnosti nacionalnih mitov najbolj zaostri med pisateljem zgodbe o desetnici Marjetici in Upornikom, izseljenim univerzitetnim profesorjem v Nemčiji. Med njima poteka burna pisemska polemika o smislu emigracije, zadoščevanju za grehe in razumevanju mitov. Upornik se nahaja v skrajni bivanjski krizi, vendar ne sprejme usode izseljenstva, ne pristaja na vlogo žrtve, na mit o novodobnem desetništvu. Pisatelj zamisli o zadoščanju za grehe ostro nasprotuje. Pred njim se vse bolj vrstijo grozljive slike iz preteklosti: na stotine fantov in prijateljev, ki se goli in z zavezanimi rokami potikajo po breznu. V dnevih pred samomorom piše pisatelju vse bolj črna pisma, v katerih ga roti pred škodljivostjo mitov, natančneje mita o desetništvu:

Bojim se, da se ne zavedate, v kaj se podajate! Ali veš, kakšen bo naslednji korak, ki se mu ne boste mogli izogniti? Prej ali slej se bo prikradla misel, da človeštvo propada, narodov – tudi našega – bo konec, toda, toda, vi ste – »rešeni ostanek« našega. Ne igrajte se! Ne vem, kaj smo, vsekakor pa nismo izvoljen narod. Pazi se torej, pusti mit o desetništvu pri miru! Oziroma še več; miti zaslužujejo, treba jih je torej ubiti, sicer bomo vedno samo v funkciji nečesa ali nekoga drugega! Morda so res kdaj časi, ko mitov ne kaže ubijati, danes pa je čas in kdo ve, ali se bo sploh še kdaj povrnil, ko je treba mite – in tega naprej – uničiti za vedno! (Simčič 2012: 603)

3 Desetništvo in desetnica v romanu *Poslednji deseti bratje*

Idejo za roman *Poslednji deseti bratje* je Simčič dobil, ko je po petnajstih letih izgnanstva prvič obiskal prijatelje v Evropi in se po treh mesecih vračal z ladjo v Argentino. Tedaj se mu je utrnula misel, da so nekateri slovenski emigranti, živeči v Evropi, Argentini, drugod po Ameriki in na drugih celinah, »orodje nedoumljive usode«, po svetu tavajoči deseti bratje in desetnice (Pibernik in Simčič 2019: 337). Med drugim navaja, da je imel za vsako od desetniških zgodb v mislih tudi konkretno osebo v realnosti:

---

⁹ V *Svetem pismu* se motiv zadoščevanja večkrat pojavi; Bog je pripravljen odpustiti, če se v Sodomi in Gomori najde deset pravičnikov, Judje imajo legendo o tridesetih pravičnih ipd.

Za nemško zgodbo sem recimo imel pred očmi Janeza Zdešarja, ki mu je uspelo zbežati iz taborišča v Teharjah in je bil pozneje izseljenski duhovnik v Münchnu; za drugo osebo »stoj« filozof Milan Komar; za tretjo sme imel pred seboj lik Marka Kremžarja; motiv na Japonskem živečega desetnika je naslonjen na Vladimirja Kosa, za pariško zgodbo mi je bil model kasneje svetovno znani kancerolog Franc Žajdela; v Združenih državah se je v moji domišljiji stkala zgodba okoli zemljepisca Tineta Velikonje in tako dalje. Seveda je med dogajanjem tudi marsikaj, kar sem sam doživel. (Pibernik in Simčič 2019: 343)

Literarne osebe, ki imajo po pisateljevih besedah podlago v zgodovinski resničnosti slovenskih emigrantov, so v emigraciji vsaka na svojem področju bolj ali manj uspešne. Med njimi so tudi premožni meščani in posamezniki, ki zavzemajo ključne položaje v posvetnih in cerkvenih ustanovah, kot so rektorji, univerzitetni profesorji, misijonarji, zdravniki, zgodovinarji, zemljepisci idr. Mit o desetništvu je poznan v slovenskem, baltskem in irskem izročilu. Ker so v slovenski književnosti in likovni umetnosti deseti bratje praviloma povezani z uboštvom in revščino, se pisatelju primerjava njegovih izseljenskih likov z desetimi brati sprva ni zdela dovolj posrečena. Zanj se je odločil šele, ko je mit o desetništvu povezal s keltskim izročilom. V keltskem folklornem izročilu je namreč povezan z obredom žrtvovanja otrok božanstvu Datschmi, s čimer se skupnost odkupi zli usodi ali bogovom, proti katerim so grešili (Ludvik 1984). Desetništvo kot žrtvovanje božanstvu Datschmi je v keltskem izročilu osmišljeno – omogoča obstanek in nadaljevanje skupnosti.

Božanstvu pripada tudi desetnica, odloča o usodi, bdi nad ciklično obnovo, skrbi za rojstvo in prinaša tudi smrt (Kumer 2002). Desetnik in desetnica sta deseti brat oziroma deseta sestra, rojena v isti družini. Imata posebne lastnosti in nadnaravne sposobnosti, kot so jasnovidnost, vedeževanje, zdravljenje, modrost, povezanost z živalmi in naravo. Desetina jima je usojena in je prvotno zvezana z žrtvovanjem, ki je namenjeno božanstvu za vzpostavljanje naravnega reda. Pripadata višjim silam, morata od doma, tavata in blodita po gozdu in tujem svetu. Ko se po mnogih letih vrneta, ju bratje oz. sestre ne prepoznajo več, posledica je smrt matere ali nevihta s požarom. Gasparijeve razglednice kakor tudi Smrekarjeve, Gasparijeve ali Vaupotičeve ilustracije Jurčičevega romana *Deseti brat* (1866) prikazujejo desetega brata v podobi revnega in razcapanega človeka. Drugačno podobo desetega brata prinaša Župančičeva pesem Vihar, v kateri prevzame podobo boemskega pesnika.

V slovenskem ljudskem slovstvu je mit o desetništvu najizraziteje ohranjen v folklornem izročilu o desetem bratu in v ljudskih baladah o desetnici. Te so v Štrekljevi zbirki *Slovenske narodne pesmi* razvrščene v kranjski in štajerski tip variant. V slovenski ljudski pesmi se desetnica lahko imenuje Alenčica ali Marjetica, tudi sicer se variante razlikujejo, kdo prinese zlat prstan kot znamenje, da mora deseta hči od doma. V kranjski varianti¹⁰ ljudske balade o desetnici je Marjetica podobno kot v Simčičevi vložni povesti doma na gradu, od koder mora kot deseta hči v desetino. V tej varianti pičica prinese materi zlat prstan, da ga zamesi v »povančico«, ki jo potem razdeli na deset delov. Ko kos pogače s prstanom pride na Marjetico, se ta poslovi, prenoči v gozdu in odide v desetino. Čez sedem let se vrne domov, prosi za prenočitev, a je njena prošnja zavrnjena, saj je nihče več ne prepozna. Sama se da prepoznati, mati nato omedli in umre. Marjetica pa kljub prošnjam, naj ostane, spet odide.

Štajerska varianta *Desetnice* izhaja iz Frama in jo je zapisal Oroslav Caf.¹¹ V tej varianti mati z desetimi hčerami žanje na njivi, mimo pride Marija, da Margetici, najmlajši deklici, zlat prstan kot znamenje, da bo morala od doma. Mati ponuja starejšo hčerko, vendar Marija vztraja, da mora iti v desetino vse, kar je desetega. Mati nato speče kruh in ponudi sredico, v kateri je zlat prstan, za popotnico Margetici, ta pa odgovori:

Jaz ne bom jedla, pila več,
Pod vašo streho spala več.
Tudi ne boste videli moje smrti,
jaz pa pri vaši stala bom. (Štrekelj 1895–1898: 359)

3.1 Vložna povest Desetnica Marjetica v romanu *Poslednji deseti bratje*

Omenjeni verzi iz štajerske variante *Desetnice* so kot citatna figura zapisani tudi v Simčičevi vložni povesti *Desetnica Marjetica*, ki predstavlja v romanu *Poslednji deseti bratje* nekakšno knjigo v knjigi. Simčič je vzel za predlogo tako kranjsko kakor tudi štajersko varianto ljudske balade o desetnici in se deloma oprl še na keltski mit o desetnici.

¹⁰ Kranjska varianta *Desetnice* neznanega zapisovalca se nahaja v prvi knjigi Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi* pod številko 311.

¹¹ Štajerska varianta *Desetnice* je iz Frama in se nahaja v prvi knjigi Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi* pod št. 314.

Ena od Gasparijevih razglednic z motivom desetega brata opozarja na to, da se desetnica in deseti brat lahko srečata. Prav to se zgodi v povesti *Desetnica Marjetica*. Ko desetnica Marjetica tava po gozdu, najde ob drevesu umirajočega desetega brata in želi od njega zvedeti skrivnost in smisel smrti. Dokler ne bo vedela, kaj je smrt, ne bo vedela, kaj je življenje. Deseti brat, ki pred njenimi očmi umre, ji smisla smrti ne more razodeti, razloži pa ji posebno nalogo desetništva:

A boš kmalu odkrila, da desetnika bolijo krivice vseh ljudi, da pa misli predvsem na svoj rod. /.../ Kadar boš v dvomih, kam zdaj na pot, ne razmišljaj! Kamorkoli boš šla, za kakršno pot se že boš odločila, boš pozneje spoznala, da je tista odločitev bila pravilna, da je bilo prav, da si šla prav tja. /.../ Doživela boš marsikaj hudega, a čas ti bo pokazal, da ti je celo hudo bilo pozneje v dobro. Ne morejo vsi ljudje tega spoznati. (Simčič 2012: 295)

Desetnica Marjetica si proti koncu svoje poti, ko se vrne na vzhod, v Panonijo, od koder je nekoč odšla na pot, vse bolj zastavlja vprašanja o lastni identiteti in smislu svojega početja, ki je podobno samoizpraševanju Simčičevim novodobnih desetnikov:

Zakaj je pravzaprav morala v svet? Ali so jo žrtvovali, ker so pač stara pisma tako zahtevala, kot odkupnino neznani boginji? Ali pa je bila zaznamovana, da odplačuje boginji za prestopke – toda če gre za to, za prestopke koga? Njenih doma ... ali neznancev po svetu? /.../ Torej – žrtvovana, toda ... ali res zato, da je boginji zadoščeno za kršitve božjih zakonov v preteklosti, ali na račun, da se ne bi maščevala v prihodnje. /.../ Kaj sem? Desetnica? Da, desetnica. Toda, Svetovit, jaz vendar nisem samo desetnica. Kaj sem jaz, Marjetica, jaz, zgolj kot jaz? (Simčič 2012: 362)

Vložna povest *Desetnica Marjetica* v romanu *Poslednji deseti bratje* povezuje in osmišlja novodobne desetnike s starodavnim mitom o desetnici. Tudi ta desetnica mora od doma po svetu, da se rod oz. skupnost odkupi od zle usode in lahko živi naprej. Povest je umeščena v 9. stoletje, ko naši predniki doživljajo napade Avarov in še verujejo v svoje bogove, Peruna, Svetovita, Morano idr. Voj Gorazd in njegova žena Bogarka živita na gradu, dobita deseto hčer Marjetico, ki mora iti v desetino. Marjetica hodi zmeraj v smeri sonca, prenočuje v gozdu in pri kmetih, ki ji ljubeznivo odpirajo vrata in polnijo popotno culico. Na poti sreča tudi umirajočega desetega brata, od katerega hoče zvedeti skrivnost in smisel desetništva. Zmeraj hodi v smeri sonca. Po mnogih letih se vrne v domačo hišo, pred tem se ustavi pod gabrom, kjer se je nekoč poslovila. V domači hiši je več ne prepoznajo, postoji le še ob materini smrti, nato se ponovno odpravi na pot. Misel iz štajerske balade o desetnici, da bo

stala pri materini smrti, se je uresničila. Desetnica Marjetica pride pred smrtjo namreč na vzhod, kjer najde piletnega deda, starega Panonca, ki prebira semena za novo rast. Ta jo posvari, naj ne hodi na sever: »Stari Panonec je sedel za mizo iz tako debelega lesa, da je Marjetici udarilo na misel 'te ne premakne pet mož!'. Pred njim je ležala vrsta majhnih nečk, polnih različnih semen. S prsti je bredel po njih, ko da nekaj preizkuša.« (Simčič 2012: 696) Tudi desetnica Marjetica je ostarela, prehodila je krožno pot in nov cikel se lahko znova prične. Povest o desetnici Marjetici odslkava tujstvo, popotništvo, žrtvovanje, izgnanstvo od doma in hrepenenje po vrnitvi, poveže mitološko razumevanje desetništva s pisateljevo varianto novodobnih desetnikov, emigrantov. Ob teh je pisatelj filozofijo desetništva povezal z religioznim razmišljanjem.¹² Pri poslednjih desetih bratih gre za ljudi, ki so predstavniki žrtvovane generacije, kdaj naj bi bilo zadoščeno, pa ostaja odprto.

4 Sklep

Zorko Simčič je v številnih delih pisal o osebni izkušnji bivanjske razdvojenosti med Argentino in Slovenijo, tudi v romanu *Človek na obeh straneh stene*, ki je nastal že leta 1955 v Buenos Airesu, a je v Sloveniji izšel šele leta 1991. Tema slovenskih političnih izseljencev ga je zaposlovala več desetletij, o njihovi kolektivni usodi po drugi svetovni vojni pripoveduje roman *Poslednji deseti bratje* (2012). Pisateljeva življenjska usoda se v tem romanu razkrije le kot ena od variant kolektivne usode povojnih političnih izseljencev po vsem svetu, za katere je pisatelj izbral simboliko desetništva, desetega brata in desetnice.

V romanu *Poslednji deseti bratje* je Simčič folklorni lik desetega brata umestil v zgodovinski kontekst in z njim ponazoril bivanjsko problematiko slovenske emigracije. Z literarno imaginacijo je postal deseti brat podobno kot Lepa Vida v Debeljakovi pesmi *Lepa Vida* kolektivni simbol povojnih političnih oziroma ideoloških izseljencev. Simčičevi deseti bratje imajo v izgnanstvu različne izkušnje, razseljeni so po vseh kontinentih, po vaseh in velikih mestih. Nahajajo se v Rimu, Čilu, Parizu, Tokiu, Sydneyju, Bruslju, Benetkah, New Yorku, Torontu, Celovcu, na Dunaju idr. Pripadajo različnim družbenim slojem, imajo različno izobrazbo in opravljajo raznovrstne poklice. Med njimi srečamo cestarja na jugu Čila, direktorja severnoameriškega podjetja, misijonarja na Japonskem, duhovnika v Torontu, pevovodjo v Avstraliji, zgodovinarja v Rimu, inženirja v Braziliji, duhovnika v

---

¹² V *Svetem pismu* je motiv zadoščevanja predstavljen na več mestih. Bog je npr. pripravljen odpustiti, če se v Sodomi in Gomori najde deset pravičnikov.

Münchnu, profesorja zemljepisa v Čikagu, zdravnika v Parizu idr. Novodobne desete brate povezuje skupna usoda. Na tujem jih obvladuje domotožje, preplavljajo jih spomini na dom, sorodnike, pokrajino, skozi zavest mnogih drvijo slike po vojni umorjenih bratov z vetrinjskega taborišča. Protagonisti tragiko vojnih in povojni dogodkov razkrivajo na različne načine, teh dogodkov se spominjajo po drobcih ob najrazličnejših priložnostih; pri delu, v družinskem krogu, v pogovoru z drugimi izseljenci, v zaupnih srečanjih, čustvenih izpovedih itd. Eden od izseljencev, zemljepisec v Čikagu, ki je posnet po Tinetu Velikonji, vidi ves čas pred seboj sliko povojnega zločina, očeta, Narteja Velikonje,¹³ ki so ga po koncu vojne ustrelili revolucionarji. Tragični dogodek poskuša predelati, tako da snuje dramo o zadnjih dnevih očetovega trpljenja v ječi, o zasliševanjih in ustrelitvi.

V romanu *Poslednji deseti bratje* se po fragmentih sestavljajo usode enaindvajsetih ideoloških izseljencev, ki so razdvojeni med svojim prvim domom in bivanjem na tujem. Njihove posamezne zgodbe potrjujejo kolektivno usodo slovenskih izseljencev, njihovo obsojenost na življenje v izgnanstvu. V roman vključena povest z naslovom *Desetnica Marjetica*, ki je dogajalno umeščena v poganski čas, pa osvetli delovanje mita iz preteklosti v sedanost ter njegovo nadčasovno duhovno vsebino za Slovence. Tako vložna povest o desetnici Marjetici, ki mora po svetu kot žrtev, zato da se rod oz. skupnost odkupi od zle usode, kakor tudi fragmentarne pripovedi novodobnih desetih bratov razpirajo filozofsko-religiozno refleksijo o smislu eksistence slovenskih emigrantov, o njihovem desetništvu kot samožrtvovanju za lastne grehe in grehe drugih.

Skupna lastnost Simčičevih desetih bratov je, da se nikjer ne morejo ustaliti, neprestano razmišljajo o svoji usodi, o bremenu tujstva, ki ga nosijo v sebi, o smislu izgnanstva. Zastavljajo si vprašanja, zakaj tavajo po svetu. Sprašujejo se, ali so poslani v svet, da se žrtvujejo za svoje grehe in grehe drugih. Toda vloge žrtvovane generacije ne sprejmejo vsi, proti takšnemu razumevanju izseljenih emigrantov najbolj odločno nasprotuje Upornik. Roman *Poslednji deseti bratje* razkriva eksistenčno krizo povojne ideološke emigracije. Njen smisel prikazuje kot novodobno desetništvo, vendar ne kot edino možnost. Simčič dokončnega odgovora o religiozno-filozofskem smislu novodobnega desetništva ne poda. Roman se namreč konča s smrtjo zagovornika in nasprotnika diskurza o žrtvovani generaciji.

---

¹³ O literaturi in usmrtitvi Narteja Velikonje sem pisala v članku Ivan Potrč in Narte Velikonja na sončni in senčni strani revolucije (*SHS* 2019).

Literatura

- Vladimir BARTOL, 2013: Zadnji večer. Vladimir Bartol: *Al Araf*. Ljubljana: Sanje.
- Jožica ČEH ŠTEGER, 2019: Ivan Potrč in Narte Velikonja na sončni in senčni strani revolucije. *Studia Historica Slovenica* 19/1, 135–153.
- Marjetka GOLEŽ KAUČIČ idr. (ur.), 2007: *Slovenske ljudske pesmi, V*. Ljubljana: ZRC, Slovenska matica.
- Božidar JEZERNIK (ur.), 2013: *Heroji in slavne osebnosti na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Zmaga KUMER, 2002: *Slovenska ljudska pesem*. Ljubljana, Slovenska matica.
- Dušan LUDVIK, 1984: Izvor desetništva. *Slovenski etnograf* 13, 79–88.
- France PIBERNIK, Zorko SIMČIČ, 2019: *Dobrojene stopinje. Pogovori in dokumenti 2000–2018*. Ljubljana: Beletrina.
- Jože POGAČNIK, 1988: *Slovenska Lepa Vida ali boja za rožo čudotvorno. Motiv Lepe Vide v slovenski književnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Zorko SIMČIČ, 1994: *Trije muzikantje ali Povratek Lepe Vide*. Ilustriral Viktor Šest. Maribor: Založba Obzorja.
- Zorko SIMČIČ, 2006: *Črni tekač. Izbor proze in esejistike*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Zorko SIMČIČ, 2012: *Poslednji deseti bratje*. Ljubljana: Študentska založba.
- Karel ŠTREKELJ (ur.), 1895–1898: *Slovenske narodne pesmi, 1*. Ljubljana. Slovenska matica.
- Mitja VELIKONJA, 1996: *Masade duba. Razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Oton ŽUPANČIČ: *V zarje Vidove. Zbrano delo, 3*. Ljubljana: DZS.

“Desetnice” and “Desetniki” (Tenth Children) in Simčič’s Novel *Poslednji deseti bratje*

Zorko Simčič (1921) migrated to Argentina soon after the end of World War II. He returned to Slovenia in 1994, after Slovenia’s gaining of independence and its democratisation, and having lived in Buenos Aires for several decades. Today he is considered the most prolific author dealing with the traumatic issues of the post-World War II Slovenian political emigration. In his extensive and variegated literary opus, the collective novel *Poslednji deseti bratje* (2012), depicting the fate of part of the post-war Slovenian political or ideological emigration, occupies a very special place.

Faithful to its polyphonic structure, the novel *Poslednji deseti bratje* puts together the fragmentary stories of 21 Slovenian ideological emigrants around the world, to which Simčič attributed the role of modern tenth brothers. They are all connected through the narrative of the Slovenian emigrant, namely, the author, who, during the weekend, finalises the corrections to the story *Desetnica Marjetica*. The folk mythological figure of the tenth brother has the function of a national myth in Slovenian literature. Simčič places it in the historical context of Slovenian post-war political emigration, and transforms it into a collective symbol of post-war ideological expatriates. His expatriates/emigrants are tenth brothers who have fled across the world; they are more or less successful abroad, but existentially divided and unable to settle anywhere. Variants of individual stories reinforce their collective destiny, while the interior tale, entitled *Desetnica Marjetica*, which the author in terms of events places into the pagan period of Slovenian history, highlights the functioning of a past myth in a modern context and its timeless spiritual meaning for Slovenians. Alongside the story of the tenth child, namely, the girl Marjetica, who has to sacrifice herself and go out into the world to redeem her people or community from an evil destiny, the novel also opens up a reflection on the meaning of the existence of Slovenian emigrants, and the meaning of the tenth child tradition associated to them and explained by Simčič as self-sacrifice/sacrifice for their own sins and the sins of others.

